TERMINOLOGIE ȘI CONCEPT

TERMINOLOGY AND CONCEPT

CZU: 81`37 **https://doi.org/10.59295/spd2024u.18**

Eugenia MINCU,
ORCID: 0000-0002-3774-2599
e-mail: jana_mincu@yahoo.fr
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hașdeu”,
Universitatea de Stat din Moldova
Dorina MACOVEI,
ORCID: 0000-0002-5345-5725
e-mail: dorinajulea@yahoo.com
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hașdeu”,
Universitatea de Stat din Moldova

Summary. *The interaction between terminology, concept, and term is dynamic and interdependent. Terminology focuses on identifying and managing terms for the purpose of designating clearly defined concepts. This process includes analyzing and describing concepts to ensure a uniform understanding of the terms used. A term can designate multiple concepts depending on the context, a situation dictated by the specialized needs in domain-specific nomenclature, an essential part of forming a terminology specific to a field of human activity. When used in a specific field of activity, the object becomes specialized, and the terminological concept must adjust to the requirements of specialized (domain-specific) nomenclature.*

Keywords: *field of activity, concept, conceptual changes, term, terminology.*

Cuvinte-cheie: *domeniu de activitate, concept, modificări conceptuale, termen, terminologie.*

INTRODUCERE

În dicţionarul lui Dauzat [1, p. 513] termenul *ontologie* îi este atribuit lui d’Alembert (1751), un împrumut din latină *ontologia*, creat de către Christian Wolf de la grecescul *on, ontos*, *to on* „a fi” – „science de l’être en tant qu’être” (ştiinţa de *a fi* prin fiinţă). În terminologie, aceasta exprimă „existenţă obiectivă a lucrurilor” conceptualizate şi reprezentate în sistemul noţional terminologic. Sunt exteriorizate prin relaţii indirecte între noţiuni, dintre care cea mai importantă este merologia (partitivă); aceasta, la rândul ei, este solicitată de ingineria cunoştinţelor în procesul de acoperire a necesităţilor denominaţiei. Ontologia este, prin excelenţă, o metodă de modelare şi de reprezentare a sistemului noţional terminologic [*ibidem*, p. 55].

TERMINOLOGIA ŞI CONCEPTUL. Terminologia ca ştiinţă despre termeni este o activitate de înţelegere şi de precizare a „lucrurilor”, plasându-se între lingvistică şi extralingvistică. „Se cere de reamintit că [...] terminologia se axează pe *noţiuni* şi nu pe termeni” [Felber, 1984, p. 54]. Sistemul de termeni care relevă o modelare conceptuală formează sistemul noţional terminologic. Terminologia este limba intelectuală, care studiază joncţiunea: concept → lucru prin cunoaşterea şi prin recunoaşterea, manipularea varietăţilor de „lucruri” şi implică noțiunile de sistem, obiect, ştiinţă, termen [2, p. 7].

În definirea conceptelor se delimitează două aspecte:

a) definirea prin ansamblu de caractere comune;
b) definirea prin diferenţe (caractere eidetice – referitoare la esența „lucrurilor”, la semnificația lor). Aceste diferenţe implică un sistem de relaţii conceptuale, propice pentru conjuncția, disjuncția, anularea conceptului.

Conjuncţia conceptuală – termenul *vitamină* (< lat. *vita, ae, f* + < lat. *aminum, i, n* „amină a vieții”) este introdus în anul 1912 de către biochimistul polonez Casimir Funk, care a reuşit să identifice vitamina B_1. Denumirea s-a extins şi asupra altor vitamine în pofida faptului că nu erau amine; ne referim la o estompare a sensului de bază şi la o extindere semantică a acestuia. În 1920, în nomenclatură chimică sunt introduşi termenii *vitamina A, vitamina B, vitamina C* etc. [3, p. 241-274].

Alte exemple de conjuncție conceptuală:

Melancolie (< gr. *melankholia* < gr. *melanos* „negru” + < gr. *khole* „bilă, fiere”)

În Antichitate, se considera că boala este produsă de starea de dezechilibru a patru umori (< gr. *humor, ōris, m* „lichid”). Medicul grec Polib deduce echilibrul numit sănătate prin izonomia a

patru umori: *sanguis* (sânge), *chole* (fiere galbenă sau bilă), *melan* (chole sau fiere neagră), *flegma* (salivă) [4, p. 64]: *sanguis* – umoarea roșie provoacă febră, transpirație: ciuma, variola, varicela etc.; *chole* – umoarea galbenă pigmentează pielea în culoare galbenă, portocalie: hepatita; *flegma* – umoarea albă a mucozităților formate în nas şi în plămâni, expectorată prin tuse: tuberculoza; *melan* – umoarea neagră, care se formează în adâncul corpului – organele încep să putrezească, se instalează moartea.

Medicina veche atribuia depresia excesului de bilă neagră în organismul uman, care provoca stările de tristețe și de teamă continuă. Termenul *melancolie* este atestat în secolul al V-lea, cu sensul „bilă neagră”. În Epoca medievală, cuvântul achiziționează semnificațiile: „temperare proastă, îmbufnare, chin, mânie”; „dispoziție proastă, enervare, furie”; altfel spus, cuvântul deține o conotație emoțională negativă. La mijlocul secolului al XIV-lea, cuvântul *melancolie* înseamnă și „durere, stare de întuneric, dezamăgire provocate de sentimentul de dragoste”. În secolul al XVIII-lea, lexemul este asociat cu un sentiment prolongat de dominare a unui spirit sumbru.

Actualmente, dicționarul oferă o definiție conotativ neutră cuvântului *melancolie*: „stare de tristețe, de deprimare, amestecată cu visare și cu dorința de izolare, tristețe (ușoară); sin.: deprimare, tristețe” – vocabular general; „boală psihică care se manifestă

printr-o continuă depresie, prin tristețe morbidă, prin apatie, delir, halucinații, anxietate și tentația de sinucidere" – medicină, psihiatrie [5, p. 109].

Termenul *hibrid*, din latinescul *hibrida* < gr. *hybris, hybridos* „amestec de sânge", desemna un nou-născut într-o căsătorie dintre romani şi *ne*romani. Actualmente, în biomedicină, adjectivul desemnează „un organism provenit din încrucișarea a doi indivizi de specii, de soiuri, de genuri sau de rase diferite".

1. Disjuncţie conceptuală – *pneuma*, în concepţia lui Galenus există sub trei forme: a) prima pneumă – interacţiunea sânge/ficat/intestine; b) a doua pneumă – interacţiunea sânge/plămâni; c) a treia – sânge/creier. Prin descoperirea circulaţiei sangvine (Harvey, 1628), conceptul este supus restrângerii sensului iniţial, termenul desemnând „respiraţie, suflu".

Conform unor ipoteze, *sufletul e localizat în plămâni*. Cuvântul *pneumon* sau *pleumo*n (plămâni) provine de la verbul grecesc *pneo*, care înseamnă „a sufla" sau „a respira". Acest verb îşi are originea în rădăcina indo-europeană *pleumon* („pulmon"), unde *pleu* semnifică „a înota". Astfel, *pleumon* sau *pneumon* sunt cuvinte care fac aluzie la ceva, care pluteşte pe apă, pe un lichid. (este o concluzie a unor savanți medici, prezentată de medicul francez Casteliglioni în *Histoire de la medicine* [*apud* 6, p. 10-11].

Termenul *pleumon* se întâlneşte în scrierile lui Homer şi se aseamănă cu latinescul *pulmo*. H. Liddell şi R. Scott (1996) menționează că forma originală a acestui termen este *pleumon* de la rădăcina *pleg* „a naviga, a pluti"; mai târziu, s-a introdus termenul *pneumon* din cauza etimologiei ipotetice a rădăcinii *pny* „a sufla". Aristotel prezintă în lucrarea sa *Peri anapnoe's* (*Despre respiraţie*) o nouă ipoteză în privinţa etimologiei acestui cuvânt, afirmând că „se pare că numele *pneumon* se datorează formelor şi rolului de a recepţiona *hypodohi pneumata* „suflarea"; în timp ce Plato afirmă faptul că *pneumon* este *casier pneumata* („al suflărilor") în organismul uman. Euripides insistă asupra faptului că *pneuma* sau *pnoe* provin de la *pneumones* („plămâni"). Sophocles estimează că *pneumones* este „cea mai vioaie parte a organismului" [*apud* 7, p. 1385-1387].

În textele greceşti antice deseori sunt atestate cuvintele *pneumon* sau *pleumon, pneumonis* sau *pleumonitis*, sau *pneumonica* cu sens de „inflamaţie a plămânilor".

2. Anularea conceptului sau **necorespunderea raportului termen-concept** – termenul *duoden* (segment al intestinului subţire) este format după modelul grecescului *dodecadactylon enteron*. Termenul are la bază măsurările medicului antic Gerofil (sec. IV *post Chr.*), care a constatat o lungime a intestinului de douăsprezece degete transversale/perpendiculare.

Ulterior, s-a demonstrat neveridicitatea investigaţiei, dar termenul s-a menţinut în terminologia anatomică [8, p. 85].

Anularea (totală/parțială) conceptului primar poate fi ilustrată prin intermediul termenilor *tratament* și medicament, care actualmente au o utilizare semantică uzuală distinctă de cea originală.

Medicament (< lat. *medico, āre* „a medica, a lecui" + < lat. *mens, mentis, f* „minte" „tratează cu mintea"). Termenul *medicament* provine de la latinescul *medicamentum, i,*

n, termen format în baza a două rădăcini savante (< lat. *medico, āre* „a medica” + < lat. *mens, mentis, f* „minte”) și se traduce literalmente „tratează cu mintea”.

Aforismul latin *Medica menta, non medicamentis*/*Tratează cu mintea și nu cu medicamente* poate fi considerat unul descriptiv-etimologic, deoarece cuprinde verbul *medico*, *āre* „a medica” și substantivul *mens, mentis, f* „minte”, utilizate cu statut autonom, iar a doua parte a aforismului conține elementele de compunere formate în baza acestor două lexeme latine, cu statut neautonom. Formula savantă reflectă ontologia unui tratament adecvat – este important ca medicul să lecuiască pacientul „cu minte”, adică gândit, cugetat.

O altă etimologie a cuvântului face trimitere la lexemul latin *medicamen, ĭnis, n*, echivalat cu *medicamentum, i, n* (ambele derivate din rădăcina medico), cu sensuri asemănătoare: „remediu curativ”, „remediu analgezic (antidolor)”, „licoare de dragoste”, „vopsea”, „remediu cosmetic”, „condiment alimentar”.

O a treia etimologie arată că la baza termenului *medicament* este expresia latină *ars medica/arta de a medica*, a doua componentă având la bază cuvintele latine *medica, ōrum, n*, cu sensul „plante medicinale” și *medica, ae, f* – „femeie care alină durerea cu ajutorul ierburilor medicinale, femeie care lecuiește” sau cuvântul *medicus* „al unui medic”, „a lua măsurile potrivite”.

Anul 1200 este cel în care se consideră că a fost utilizat pentru prima dată termenul medicament cu sensul „tratament medical, vindecare”.

La începutul secolului al XIV-lea, cuvântul *medicament* este folosit cu accepția „substanță întrebuințată în tratamentul unei boli, praf alb”. Cu sens figurat, termenul este folosit și în practica de spiritism, în calitate de remediu mistic.

În limba română, *medicamentul* este „o substanță naturală sau de sinteză, utilizată pentru a vindeca, a ameliora sau a preveni o boală; doctorie, leac, medicină” – medicină, vocabular general [5, p. 118-119].

Tratament (< lat. *tracto, āre* „a scoate, a trage” + < lat. *mens, mentis, f* „minte”). Substantivul *tratament* s-a format prin joncțiunea a două lexeme savante: verbul *tracto*, *āre* „a scoate, a trage” și substantivul *mens, mentis, f* „minte”, adică „a scoate (din starea de boală) cu mintea”. Unele surse prezintă cuvintele latinești *tractamentum, i, n* și *trattamentum, i, n* – ambele neatestate în dicționarele etimologice, drept cuvinte de la care a derivat în limba română termenul tratament.

În limba latină, verbul *tracto, āre* are sensurile: „a trage, a scoate”, „a pipăi”, „a prelucra”, „a lua atitudine”, „a se adresa”, „a studia” etc.

În anul 1560, cuvântul este atestat cu semnificația „comportament față de cineva sau ceva”, iar în 1744 – cu sens medical.

În limba română, cuvântul *tratament* moștenește sensurile din limba latină: „fel de a se purta cu cineva, atitudine, comportare față de cineva” – vocabular fundamental; „totalitatea mijloacelor dietetice, medicamentoase, balneoclimaterice și igienice de combatere a unei boli” – domeniul medical; „ansamblu de operații executate asupra unui material sau a unui organism etc., pentru a obține modificări de calitate, de formă,

de structură etc. în scop industrial, economic sau științific" – domeniul tehnic-științific; „evoluție, modificare, schimbare" – domeniul lingvistic; „desfășurare a unui sinopsis, istorisire detaliată a subiectului unui film" – cinematografie [*ibidem,* p. 122].

În procesul de analiză a conceptului se disting **reperele intrinsec** „care constituie partea lăuntrică, proprie și esențială a unui lucru"≠ **extrinsec** „care vine din afară, care nu provine din esența lucrurilor"; **reperele meronimice** etc.

Reper intrinsec. ***Carantină*** (< fr. *quarante* „patruzeci" + *aine* „aproape"). Sunt atestate mai multe etimologii ale cuvântului carantină: etimologie ebraică – *quadraginta* „patruzeci"; etimologie italiană (secolul al XVII-lea) – *quarantine giorni* „intervalul de patruzeci de zile"; etimologie franceză – *quarantaine* (*quarante* „patruzeci" + *aine* „aproape").

Termenul *carantină* semnifică „izolare preventivă a unei persoane sau a unei colectivități, care a fost în contact cu un bolnav contagios sau care vine dintr-o regiune unde există o epidemie". Cuvântul *carantină* desemna şi „perioada de patruzeci de zile, în care văduva avea dreptul de a mai sta în casa soţului după decesul acestuia". Corăbiile (şi echipajul acestora), suspectate a fi purtătoare de ciumă (pestă) sau de o altă boală contagioasă, erau obligate să rămână în port timp de patruzeci de zile. O astfel de lege a fost introdusă pentru prima dată în Ragusa, în 1377 [*ibidem*, p. 50].

Reper extrinsec. ***Tifos*** (< gr. *typhos* „fum") Termenul grecesc *typhos* „fum" era utilizat de către medicii greci pentru a denumi starea de febră, care inducea inconștiența „a vedea fum, a fi ameţit".

Actualmente, termenul este un nume dat mai multor boli febrile, infecțioase și epidemice; de exemplu, se utilizează pentru a indica febra tifoidă (status typhosus, stare cunoscută ca febra tranșeelor), tifosul exantematic, pesta bovină [*ibidem*, p. 121].

Reper meronimic. În *Decolar, Dictionnaire etymologique et cognitif des langues romanes. Les parties du corps humain. Manuel theorique et pratique*, Paul Gevaudan şi Peter Koch evidenţiază relaţiile interconceptuale care vizează termenii moşteniţi din limba latină [9, p. 4].

X (<> Y) = conceptul X este parte a conceptului Y, de ex.: PALAT (<> GURĂ) = conceptul PALAT este parte a conceptului GURĂ, astfel ne referim la o parte a corpului şi nu la o clădire etc.

Alte exemple***. Utopie*** (< lat. *ou-topos* „fără loc, niciunde, nicăieri" < gr. *ou* „nu" + < gr. *topos* „loc"). Termenul *utopie* este un împrumut din limba franceză *utopie*, care vine din latinescul *ou-topos*, cu sensul „fără loc, niciunde, nicăieri", fiind o conjuncție a elementelor grecești *ou* „nu" și *topos* „loc". Cu referire la negația grecească *ou* „nu", se consideră că aceasta derivă din rădăcina *aiw* „forță vitală, viață lungă, eternitate". Lingviștii presupun drept punct de reper o expresie din greaca veche *hoiu kwid* „nu pe viața ta".

Se crede că termenul *utopie* este inventat în anul 1516 *post Chr.* de către Thomas More (prin combinarea cuvintelor grecești *ou* „nu, niciunul" și *topos* „loc, spațiu"), folosit drept titlu al cărții sale (*De Optimo Respublicae Statu deque Nova Insula Utopia*),

în care descrie o insulă imaginară (inexistentă), populată de oameni care au format o societate perfectă.

Actualmente, *utopie* este „loc sau stare de viață proiectate în viitor, întruchipând modelul unei ordini social-politice și religioase ideale” – politică, religie; „proiect imaginar, fantezist, irealizabil” – sociologie; „operă literară, filosofică sau politică în care se imaginează o lume ideală” – beletristică; „fantasmă, fantezie, himeră, iluzie, închipuire, irealitate” – vocabular general.

Veteran (< lat. *veteranus, a, um* „bătrân, vechi, experimentat” < lat. *vetus, eris* „bătrân, învechit”). Termenul *veteran* provine din latinescul *veteranus, a, um* „bătrân, vechi, experimentat”, de la *vetus, eris* „bătrân, învechit”. În limba latină, cuvântul *veteranus, i, m* mai avea și sensul „soldat bătrân” sau „soldat în vârstă”, pensionat din armata romană, care avea experiență în luptă și care era recrutat în situații de urgență.

Sensul general al termenului este atestat în anul 1590 și desemna persoana cu un serviciu îndelungat în orice birou sau poziție. Adjectivul *veteranus, a, um* este înregistrat pentru prima dată în 1610.

Actualmente, cuvântul *veteran* înseamnă „soldat (în vârstă) care a participat la unul sau mai multe războaie” – militărie; „persoană (în vârstă) care a activat și s-a remarcat vreme îndelungată într-o acțiune (de mare răspundere), într-o instituție etc.”, „student, elev care repetă anul de studii” – vocabular general [5, p. 122-12].

CONCLUZII

Terminologia, în general, este un domeniu de cunoaştere suplimentară specializată. Termenii au menirea de a exterioriza procesul de cunoaştere, înţelegere şi precizare a „lucrurilor” specializate. „Modelarea” sistemului terminologic se realizează la: a) nivel lingvistic (cuvântul şi sensul cuvântului; interacţiunea lexicală); b) nivel extralingvistic (conceptualizarea lumii; teoria cunoaşterii, structurarea şi organizarea conceptelor); c) nivelul reprezentărilor. Necesitatea terminologică survine din necesităţile sociale de a cunoaşte, de a recunoaşte şi de a manipula „lucrurile” caracteristice unui domeniu de activitate. Solicitat într-un anumit domeniu de activitate, „lucrul” devine specific acestui domeniu, iar conceptul terminologic este pus în situația de a se ajusta cerințelor de (de) nominație specializată (domenială).

REFERINȚE

1. DAUZAT, Al. *Dictionnaire étymologique de la langue française*. Paris: Librairie Larousse, 1938.
2. REY, A. La terminologie: noms et notions. – Paris: Le Robert, 1979. ISBN 213-036-0475.
3. KENNETH, J. Carpenter’s book *Beriberi, White Rice, and Vitamin B: A Disease, a Cause, and a Cure*. California: University of California Press, 2003. ISBN 978-0520220539

4. IFTIMOVICI, R. *Istoria medicinii*. Bucureşti: Editura ALL, 1995. ISBN 9739156592
5. MINCU, E., MACOVEI, D., ROTARI, N., NEGRU, C. *Didactica metaforei. Mic dicționar român-englez de termeni-metaforă; cu ilustrații și etimologii* (coord. Eugenia MINCU). Chișinău: Epigraf, 2023. ISBN 978-9975-60-521-2.
6. SAMARIAN, Gh. P. Medicina și farmacia în trecutul românesc, vol. I, 1382-1775, București: Tipografia Culturală, 1936.
7. RAUMOTSAKI, I., RAUMOTSAKIS, I., BOUROS. D. Pneumonology or Pneumology? An etymologic approach. În: *American Journal of Roentgenology*. 2002 May;121(5), p. 1385-1387. PMID: 12006412 DOI: 10.1378/chest.121.5.1385.
8. MELNIC, V. *Aspecte umaniste ale limbii latine*. Chişinău: Casa Limbii Române, 2000. CZU 807.1-31.
9. GEVAUDAN, P., KOCH, P. Decolar. Dictionnaire étymologique et cognitif des langues romanes. Les parties du corps humain. Manuel théorique et pratique, Version 1.0, Tübingen, 19 août 2011 În: https://www.researchgate.net/publication/311817056_Dictionnaire_etymologique_et_cognitif_des_langues_romanes_DECOLAR_Les_parties_du_corps_humain_Manuel_theorique_et_pratique_par_Paul_Gevaudan_et_Peter_Koch_Version_10_Tubingen_2011 [Accessed: 10.06.2024].

NOTĂ. Articolul este elaborat în cadrul Subprogramului instituțional de cercetare cu cifrul 0100301: „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică” (2024-2027).